

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка

**Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського**

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Завідувач кафедри

А.М. Острячко

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма

014 Середня освіта (Історія)

2022 – 2023 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства

Протокол № 1 від 31 серпня 2022 року.

Розробники: Дорохіна Т.Ф., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Мова навчання – українська.

Мета навчальної дисципліни

Мета курсу «Історична географія» – вивчення стану довкілля, зокрема природної, демографічної та економічної його складових в їхньому розвитку і трансформаціях. Іншими словами, метою курсу є ознайомлення студентів зі спеціальною галуззю історичної науки, що досліджує взаємодію природи та людини, вплив географічного середовища на розвиток людського суспільства, використання людиною природи у своїй діяльності впродовж всієї її історії.

Основними **завданнями** «Історичної географії» є:

- формування в просторових координатах уявлення про історичний процес, пов'язуючи останній з певними територіями;
- вивчення зв'язків та взаємодії природних і соціально-економічних явищ;
- осмислення проблем, які існують на перехресті історії й географії.

Усе це дає змогу вивчити історичне минуле людства – від виникнення людського суспільства до сьогодення, та визначити роль географічних факторів в історичному процесі.

Об'єктами історико-географічних досліджень стають географічні події різного просторово-часового виміру.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є географічні особливості природи, населення і господарства минулих епох. Складовими частинами предмету історичної географії є: історична фізична географія, історична географія населення, історична етнічна географія, історична географія міст і сіл, історична економічна географія, історична політична географія. Історична географія – це спеціальна історична дисципліна, комплексна історико-географічна галузь знання, що вивчає просторові аспекти історичного процесу, а також історичний розвиток окремих країн, народів, регіонів. Історична географія – це дисципліна, що а) конкретизує в просторових координатах уявлення про історичний процес, пов'язуючи останній з певними територіями; б) вивчає зв'язки та взаємодію природних і соціально-економічних явищ; в) осмислює проблеми, які існують на перехресті історії й географії. Усе це дає змогу історичній географії простежити роль географічних факторів в історичному процесі.

Міждисциплінарні зв'язки. Історична географія – система взаємозалежних наук, які виникли у двох сферах наукових зв'язків – природній і суспільній, що вивчає фізичну, економічну і політичну географію минулого людства у її взаємозв'язку з географією сучасності. Наявність взаємозалежних зв'язків між науками підкреслює, що мають місце не тільки загальні проблеми дослідження, а й проблеми, які вивчаються сумісними зусиллями фізико-географів і економіко-географів (географічне середовище, історичне природокористування та ін.). Історична географія перебуває на стику історії та географії, тому тісно співпрацює з цими науками. Виходячи з предмету її дослідження, слід зазначити, що історична географія пов'язана з географічними науками: природничою та суспільною географією, екологією; антропологією, етнологією, етнографією, економічною історією та іншими науками. До історичної географії тісно прилягають такі дисципліни, як історія географічних

ідей та історія географічних відкриттів, яка займається вивченням історичного процесу дослідження Землі.

Проблеми досліджень історичної географії сягають питань фізичної географії (змін місцевості або її окремих компонентів), географії населення (розташування народів і племен переміщення населення, чисельність його в окремих населених пунктах, його етнічний склад), економічної географії (землеволодіння та землекористування, розташування виробництва, ремесел, сільськогосподарських промислів, міської інфраструктури, шляхів сполучення), політичної географії (формування території держави, політичні кордони та їх пересування, внутрішній адміністративний поділ та зміни в ньому, історичні події: бойові дії, народні рухи і т. ін.), географії культури (розміщення культурно-просвітницьких установ, наукових шкіл тощо).

Історична географія – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію через «призму» географії; географія будь-якої території на певному історичному етапі її розвитку.

На сьогодні виділяють вісім основних напрямків історичної географії:

- 1) історична фізична географія (історичне землезнавство);
- 2) історична політична географія;
- 3) історична географія населення;
- 4) історична соціальна географія;
- 5) історична культурна географія;
- 6) історична географія взаємодії суспільства й природи (вплив людини на природу, вплив природи на людину);
- 7) історична економічна географія;
- 8) історико-географічне країнознавство.

Основні форми вивчення дисципліни: лекції; практичні заняття, що включають теоретичні питання та практичні завдання; ділові та дидактичні ігри, тренінги; реферативні читання; навчальні конкурси; колоквиум. Заключний контроль – залік. Система дидактичного забезпечення – модульно-рейтингова технологія навчання.

Обсяг дисципліни

	Денна форма
Кількість кредитів ECTS	3
Кількість годин:	90
- лекції	18
- практичні / семінарські	12
- лабораторні	
- індивідуальні завдання	
- самостійна робота студента	60

Статус навчальної дисципліни: вибіркова дисципліна

Передумови для вивчення дисципліни: вивчення матеріалу дисципліни, її дослідження здійснюються на межі історії і географії, тобто використовуються матеріали історії та географії, а також етнографії, демографії, етнології, економіки, соціології, антропології, політології з використанням методів дослідження цих дисциплін.

Очікувані результати навчання

Загальні компетентності, які важливі для професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку:

ЗК1. *Вправність мислення.* Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу. Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хиби і вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації. Готовність до неперервного навчання, опанування нових знань та стратегій/способів мислення. Здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

ЗК2. *Креативність.* Здатність генерувати нові науково-теоретичні та практично-спрямовані ідеї, шукати власні шляхи вирішення проблеми. Здатність виділяти протиріччя і невирішені раніше задачі, проблеми або їх частини. Здатність застосовувати знання на практиці, проведенні інноваційної діяльності.

ЗК5. *Мовно-текстологічна здатність.* Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї. Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми. Навички написання аналітичних та публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури. Дотримання стандартів академічного оформлення текстів. Здатність використовувати усно/письмово державну мову у всіх сферах суспільного життя. Компетентність у використанні іноземної мови. Здатність розуміти іншомовні професійні тексти, використовувати іноземну мову для апробації наукових результатів в усній та письмовій формах та для спілкування в міжнародному загальному, науковому і професійному середовищі.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності, які виражають основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та професійної діяльності: фахові (обов'язкові)

ФК1. Розуміння соціальних функцій історика, можливостей використання історії та зловживання історією.

ФК2. Критичне усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами у минулому та сьогоденні.

ФК3. Критичне усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та у різних дискурсах.

ФК4. Знання, вміння і навички опрацювання наукових та інформаційних джерел та використання інформаційно-пошукових інструментів: бібліографічних довідників, путівників до архівних фондів, архівних описів та посилань на електронні ресурси.

ФК5. Здатність виявляти і опрацювати належним чином різноманітні джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т.п.) для реалізації науково-дослідних проектів.

ФК6. Знання та вміння використовувати різноманітні методи виявлення та опрацювання історичних і археологічних джерел, зокрема, інструментарій спеціальних історичних дисциплін, новітні комп'ютерні технології для пошуку та опрацювання історичних, або пов'язаних з ними даних.

ФК7. Фахові знання та професійні навички роботи з виявлення, опрацювання та охорони матеріальної і нематеріальної культурної спадщини.

ФК8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні та соціальні події та явища.

ФК10. Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах різних типів.

Програмні результати навчання презентують сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих у процесі навчання за освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти: *знання та розуміння (обов'язкові):*

ПРН7. Знання чинників, що вплинули на історичний розвиток українських земель.

ПРН8. Знання періодизації історіографії всесвітньої історії.

ПРН9. Знання наукових напрямів, наукових шкіл та наукових течій сучасної української історіографії.

ПРН10. Знання та розуміння теорії і методології системного аналізу, етапів застосування системного підходу при дослідженні, вміння і навички використовувати методологію системного аналізу в сфері історичних і педагогічних наук.

застосування знань та розуміння (обов'язкові):

ПРН17. Вміння давати оцінку культурному розвитку України та світу на різних етапах їхнього історичного розвитку.

ПРН18. Вміння аналізувати та давати оцінку подіям, явищам і процесам регіональної історії (історії Чернігово-Сіверщини).

ПРН19. Вміння визначати роль і місце особистості в історії. Вміння проводити гендерні дослідження й визначати роль жінки в суспільстві.

ПРН20. Вміння аналізувати сучасні глобальні проблеми людства та знаходити шляхи їх можливого вирішення.

ПРН21. Вміння пояснювати сучасну геополітичну карту світу та оцінювати стан міжнародних відносин.

ПРН22. Вміння аналізувати історичний процес у світі загалом та в Україні зокрема.

ПРН24. Вміння бачити основні події національної історії в контексті загальноєвропейського історичного процесу.

ПРНЗ1. Вміння використання правил цитування та посилання на використані джерела й літературу, правил оформлення бібліографічного опису.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні

знати:

- історію розвитку історичної географії, її місце в системі історичних та географічних наук, а також зв'язки з іншими науками;
- предмет та завдання курсу, об'єкти дослідження, функції, методи;
- джерельну та історіографічну базу предмету;
- взаємодію людини і природи на різних етапах розвитку людського суспільства;
- географію розселення давніх племен;
- особливості фізичної, етнічної, економічної і політичної географії певної країни або території у відповідний проміжок часу;
- як і чому історично склались екологічна, економічна, політична географія певних територій;
- історико-географічні регіони світу, їх характеристики;
- політичні, економічні, демографічні, територіальні та інші зміни в долі українських земель і утворення Української незалежної суверенної держави;
- основи складання фізичних, політичних та адміністративних карт.

вміти:

- розрізняти предмет вивчення історичної географії та історії географії;
- визначати роль природно-географічних факторів у історичному процесі;
- аналізувати вплив природних умов на розвиток людського суспільства, організацію способу життя та розвиток господарства;
- користуватися політичними, географічними картами, картосхемами та іншими картографічними джерелами і матеріалами;
- читати політичну карту світу різних періодів розвитку людства;
- аналізувати події та явища, які вплинули на зміни політичної карти світу;
- аналізувати демографічні процеси, що відбувалися протягом розвитку людських цивілізацій;
- характеризувати розміщення продуктивних сил та міграційні процеси;
- аналізувати етнічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах;
- аналізувати характер впливу природокористування на довкілля на різних етапах розвитку суспільства;
- аналізувати економічні і політичні процеси, що відбувалися на українських землях в результаті зміни адміністративно-територіального устрою;
- використовувати знання історичної географії України при вивченні українознавчих дисциплін;
- застосовувати знання для орієнтації як в природному середовищі так і в соціально-економічному, політичному житті суспільства.

Результатом вивчення дисципліни є формування у студентів певного рівня компетентностей щодо оцінки історичного перебігу подій на теренах України,

пов'язаних із взаємовпливом природно-географічного фактору та людини, суспільства, держави тощо; історико-географічні знання доповнюють історичні, допомагають орієнтуватися у питаннях минулого, сьогодення та прогнозувати майбутнє.

Критерії оцінювання результатів навчання

Основні форми вивчення дисципліни: лекції; практичні заняття, що включають теоретичні питання, реферативні читання, навчальні конкурси, презентації; колоквиум. Заключний контроль – екзамен. Система дидактичного забезпечення – модульно-рейтингова технологія навчання.

Важливою складовою навчального процесу є контроль і педагогічне оцінювання. Залежно від дидактичної мети використовуються різні види контролю:

– вхідний, що ставить за мету виявити базовий рівень підготовки студентів за дисциплінами, що є основою курсу «Історична географія» (тестування, співбесіда, опитування);

– поточний, що здійснюється з метою перевірки рівня знань студентів етапів первинного засвоєння навчального матеріалу (семінарські заняття, виконання практичних завдань, тестування, самостійна робота, індивідуальні завдання);

– проміжний, що оцінює знання, уміння і навички студентів за результатами вивчення окремих навчальних модулів (модульна контрольна робота);

– підсумковий, проводиться з метою оцінювання рівня засвоєння студентами навчального матеріалу в кінці семестру (залік).

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	Fx	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Засоби діагностики результатів навчання

Система оцінювання знань, вмінь та навичок студентів передбачає виставлення оцінок за усіма формами проведення занять.

Перевірка та оцінювання знань студентів може проводитися у наступних формах:

- практичні заняття: підготовка теоретичних питань та виконання практичних завдань

- самостійна робота студентів
- виконання індивідуальних завдань (реферати, доповіді, презентації, виступи на наукових заходах, есе)
- модульна контрольна робота
- залік

Оцінка зі змістовного модулю складається з поточної оцінки, яку студент отримує під час практичних занять, оцінки за модульну, самостійну та індивідуальну роботу.

Загальна оцінка з дисципліни (модулю) визначається як сукупність балів, що студент отримує за змістовні модулі та МКР.

Порядок поточного оцінювання знань студентів

Поточне оцінювання здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовки студентів до встановлених завдань. Зокрема, поточному контролю підлягають:

- активність та результативність роботи студента протягом семестру у вивченні програмного матеріалу дисципліни;
- виконання самостійної роботи, практичних та індивідуальних завдань.

Контроль систематичності виконання самостійної роботи та активності на практичних заняттях.

Оцінювання здійснюється за наступними критеріями:

- 1) ступінь засвоєння матеріалу дисципліни;
- 2) ознайомлення з основною та додатковою літературою;
- 3) логіка, стиль виклад матеріалу в письмових роботах та усному виступі, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки;
- 4) якість, самостійність та своєчасність виконання необхідних завдань

Модульна контрольна робота проводиться для перевірки знань студентів з певного модулю. Здійснюється шляхом виконання теоретичних тестових завдань та практичної роботи з контурною.

Загальна модульно-рейтингова оцінка (залік) складається із суми показників успішності (оцінок) за різні види контролю, що передбачені змістовним модулем. Підсумковим контролем є залік.

Програма та структура навчальної дисципліни

№	Назва теми	Всього годин	Лекції	Семінарські / практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії					
1	Тема 1. <i>Історична географія як складова історичної науки та навчальна дисципліна</i>	10	2		8
2	Тема 2. <i>Історія розвитку історичної географії та її</i>	20	2	4	6+8=14

	<i>джерела</i>				
Всього за змістовий модуль 1		30	4	4	6+16=22
Змістовий модуль 2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку					
3	Тема 3. <i>Географія розселення первісних людей</i>	10	2		8
4	Тема 4. <i>Історична географія Стародавнього світу</i>	10	2		8
5	Тема 5. <i>Історична географія Середньовіччя</i>	10	2		8
6	Тема 6. <i>Історична географія Нового часу</i>	10	2		8
7	Тема 7. Політична карта світу	13	-	2	3+8=11
8	Тема 8. <i>Історична географія Новітньої доби</i>	10	2		8
Всього за змістовий модуль 2		63	10	2	3+48=51
Змістовий модуль 3. Історична географія України					
9	Тема 9. <i>Історична географія України</i>	27	4	6	9+8=17
Всього за змістовий модуль 3		27	4	6	9+8=17
Разом за курс		90	18	12	90

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії

Тема 1. Історична географія як складова історичної науки та навчальна дисципліна (2 год.)

Історична географія як спеціальна історична дисципліна. Предмет дослідження історичної географії. Значення історичної географії. Місце історичної географії в системі наук. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрямки історичної географії. Періодизація в історичній географії. Історико-географічні дослідження: об'єкти досліджень, напрями і завдання, функції та методи.

Тема 2. Історія розвитку історичної географії та її джерела (2 год.)

Еволюція історико-географічної думки. Формування теоретичного підґрунтя історичної географії. Елементи історичної географії у творах античних авторів. Історико-географічні знання XIV-XVI ст.

Етапи становлення і розвитку історичної географії: італійський гуманізм XIV-XV ст. і становлення історичної географії; гуманістична історична географія XVI ст. після Великих географічних відкриттів; історична географія XVII-XVIII ст.; епоха «Просвітництва» та розвиток історичної географії.

Теоретико-методологічні засади історичної географії в Україні у XX-XXI ст.

Джерельна та історіографічна база історико-географічної науки. Джерела історичної географії України.

Змістовний модуль 2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку

Тема 3. Географія розселення первісних людей (2 год.)

Поселенський ландшафт як інтегративна географічна система. Підходи до аналізу та опису поселень.

Природно-кліматичні фактори, що вплинули на географію розселення первісних людей. Заселення материків.

Первинні форми організації способу життя. Перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства. Поняття «мезолітична криза ресурсів» та «неолітична революція».

Поняття цивілізації. Етапи виникнення цивілізацій. Стародавні цивілізації світу.

Тема 4. Історична географія Стародавнього світу (4 год.)

Екологічні проблеми минулого. Коеволюція людини і оточуючого середовища.

Перші річкові цивілізації.

Географія давньогрецької цивілізації.

Географія варварського світу.

Античний Рим: причини розквіту та занепаду.

Народи Північного Причорномор'я. Грецькі та римські колонії Північного Причорномор'я.

Тема 5. Історична географія Середньовіччя (2 год.)

Цивілізації Середньовіччя. Політична географія Середньовіччя. Велике переселення народів. Арабський Халіфат, Священна Римська імперія, Польське королівство, Велика Угорщина, Велика Чехія, Велика Сербія, Київська Русь тощо.

Економічна географія Середньовіччя. Взаємодія суспільства та природи в епоху феодалізму.

Матеріальна і духовна культура Середньовіччя. Географічні відкриття та наукові погляди. Географія релігій.

Тема 6. Великі географічні відкриття (2 год.)

Передумови Великих географічних відкриттів, їх передісторія.

Перший етап Великих географічних відкриттів. Бартоломео Діаш, Васко да Гама, Христофор Колумб. Джон Кабот та інші видатні мандрівники кінця XV – першої половини XVI ст.

Другий етап Великих географічних відкриттів. Найвизначніші мандрівники та мореплавці другої половини XVI – середина XVII ст.: Стівен Барроу, Віллем Баренц, Мартін Фробішер, Джон Дейвіс. Генрі Гудзон, Вільям Баффін, Френсіс Дрейк та інші.

Загальні підсумки Великих географічних відкриттів, їх політичні й економічні наслідки.

Тема 7. Історична географія Нового часу (2 год.)

Загальні риси Нового часу, сутність та періодизація.

Економічна географія Нового часу. Розвиток виробничих сил. Населення та культура. Взаємодія людини і природи в епоху становлення капіталізму.

Географічні відкриття та дослідження Нового часу, розвиток географічного світогляду у XVIII–XIX ст.

Політична географія Європи XVIII–XIX ст. Новий Європейський колоніалізм.

Тема 8. Історична географія Новітньої доби (2 год.)

Політична географія XX–XXI ст. Процеси деколонізації та державотворчі процеси. Міждержавні політичні організації глобального і регіонального рівнів.

Економічна географія Новітньої доби. Країни – економічні лідери світу за ВВП.

Взаємодія суспільства і природи. Поняття глобальних проблем людства. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення.

Розвиток географічних знань у період Новітнього часу.

Тема 9. Політична карта світу. Історико-географічні регіони світу

Поняття «політична карта світу». Етапи формування політичної карти світу. Типи країн.

Історико-географічні регіони світу. Класифікаційна схема географічних світів.

Змістовний модуль 3. Історична географія України

Тема 10. Історична географія України (2 год.)

Державотворчі процеси на території України. Становлення Української держави.

Історія формування ландшафтів України. Вплив господарської діяльності людини на ландшафти України протягом історичного часу.

Історія формування господарського комплексу України. Соціально-економічні перетворення у господарстві незалежної держави.

Історія дослідження території України.

Загальна характеристика сучасної геоecологічної ситуації в Україні.

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії Історична географія як складова історичної науки. Історична географія в системі географічних та історичних наук. Джерела історичної географії.	4
2	Змістовний модуль 2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку Політична карта світу. Історико-географічні регіони світу	2
3	Змістовий модуль 3. Історична географія України Історична географія України сер. XIX-XX ст.	2

4	Географічні аспекти новітньої історії України 1917 – 1991 рр. Історична географія України початку ХХІ ст.	2
5	Регіональний історико-географічний аналіз (в межах Чернігівської області).	2

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	<p>Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії</p> <p>Історична географія як складова історичної науки та навчальна дисципліна</p> <p>1. Погляди і розуміння предмету, об'єкту та теоретико-методологічних засад історичної географії в працях А. Гетнера, В. Яцунського, Л. Гумільова, В. Жекуліна, С. Рудницького, П. Підгородецького, Л. Воропай та ін.</p> <p>2. Характеристика досліджень у галузі історичної географії України М. Надєждіна, М. Барсова, В. Бартольда, Я. Марковича, Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, О. Бодянського, М. Максимовича, В. Антоновича, Л. Падалки, Д. Багалія, М. Грушевського, С. Рудницького, І. Крип'якевича, Д. Яворницького, І. Бутича, Я. Ісаєвича, І. Гуржія, Л. Бескровного, Ф. Шевченка та ін.</p> <p>3. Теоретичні засади історичної географії.</p> <p>4. Зародження ідеї впливу географ. середовища на розвиток суспільства. Концепції впливу географічного середовища на розвиток народів (Антропогеографічні ідеї в першій половині ХVІІІ ст. Історики просвітництва і їх концепції природного середовища. Ідеї взаємовпливу географічного та культурного середовищ в історіографії ХІХ-ХХ ст. Наукові концепції щодо ролі природно-географічного фактора в історії).</p>	22
2	<p>Історія розвитку історичної географії та її джерела</p> <p>1. Історія виникнення та розвитку історичної географії в Україні.</p> <p>2. Історико-географічні дослідження в Україні.</p> <p>3. Нові тематичні напрями у сучасній історичній географії України.</p> <p>4. Характеристика карт, картосхем, синхроністичних таблиць, альбомів, атласів та інших картографічних джерел і матеріалів шкільного та вузівського курсів історії і географії.</p>	

3	<p>Змістовий модуль 2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку Географія розселення первісних людей</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етапи розвитку поселень та їх вплив на природу. 2. Вплив природних умов на антропогенез. 3. Заселення материків Північної і Південної Америки, Австралії. 4. Процес антропогенізації природного середовища. 	51
4	<p>Історична географія Стародавнього світу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географічний світогляд та відкриття народів Стародавнього світу. 2. Виникнення рабовласницького устрою та перших держав. 3. Племена й цивілізації Африки, Австралії й Океанії. 4. Племена й цивілізації Америки. 5. Торгівельні шляхи між Європою й Азією. 6. Трипільська, ямна та середньостогівська культури. 	
5	<p>Історична географія Середньовіччя</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Близький і Середній Схід. Політична карта Середньовіччя. 2. Загальна характеристика Середньовічної Азії. 3. Загальна характеристика Середньовічних Африки, Америки, Австралії й Океанії. 4. Східно-германські племена готів у III-IV ст. у степах Причорномор'я. Кочові тюркські племена гунів IV-V ст. Авари (обри) і аварський каганат у VI – до першої половини VII ст. 5. Утворення Болгарії, Сербії, Хорватії. 6. Особливості становлення феодального господарства Франції, Англії, Німеччини, Візантії, скандинавських країн в період Середньовіччя. 	
6	<p>Великі географічні відкриття</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Колоніальна експансія: вихід Європи за свої межі. Початок становлення європоцентристської моделі світу. 2. Епоха колоніалізму. Формування великих світових колоній. 	
7	<p>Історична географія Нового часу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ранній новий час. Загальні риси світового розвитку (рубіж XV-XVI ст., що співпадає з початком Великих географічних відкриттів, а кінцем його більшість вчених вважають середину XVII ст.). 2. Зародження капіталістичних відносин. 	
8	<p>Історична географія Новітньої доби.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Територіальний розділ світу й світова торгівля. 	

	2. Зміни на політичній карті світу у повоєнні періоди. 3. Динаміка та структурні зміни господарського розвитку другої половини 40–90-х років ХХ ст.	
9	Політична карта світу. Історико-географічні регіони світу 1. Сучасна світо система – країни, держави, території та акваторії. 2. Політико-географічне положення держави.	
10	Змістовий модуль 3. Історична географія України Історична географія України 1. Розселення слов'янських племен на території Європи. 2. Внутрішні та зовнішні економічні зв'язки. Шлях «з варяг у греки» та інші торгівельні та водні шляхи. 3. Історична географія IV – пер. пол. XIV ст. Основні етапи складання території. Географія південноруських князівств. 4. Історична географія українських земель в XIV-XVII ст.: політична географія, географія населення та господарства. 5. Історична географія українських земель другої половини XVII-XVIII ст.: територія і адміністративно-територіальний поділ, географія населення і господарства. 6. Історична географія Запорізької Січі: кордони, адміністративно-територіальний поділ, географія населення та господарства. 7. Особливості соціально-економічного розвитку та екологічного стану українських земель під владою Росії, Польщі, Австро-Угорщини. 8. Поняття «національний атлас». Структура НАУ. 9. Сучасна екологічна характеристика Чернігівської області. 10. Історико-географічні аспекти розвитку та поширення релігії на Чернігівщині. 11. Етнодемографічна ситуація на Чернігівщині.	17
	Разом: 12 год. семінар. занять + 54 год. сам. опр. пит.	18+42=60

Індивідуальні завдання

До теми: *Історична географія в системі географічних та історичних наук. Теоретичні засади історичної географії. Джерела історичної географії*

1. Складіть та заповніть таблицю: «Джерела історичної географії України»

№	Види джерел	Характеристика
---	-------------	----------------

п\п		

2. Складання термінологічного словника. Дайте визначення таких понять: Складання термінологічного словника. Дайте визначення таких понять: історичні джерела, ономастика, етноніміка, топоніміка, гідроніміка, ороніміка, рельєф, клімат, ґрунти, рослинність, тваринний світ, корисні копалини, історико-етнографічне районування, історико-географічне районування, антропогенний ландшафт, культурний ландшафт; автохтони, антропогенез, геополітика, глобалізація, етнос, міграція населення, поселення, розселення, цивілізація; фізична географія, географія населення, політична географія, соціальна географія, етнополітична географія, етнічна географія.

3. На контурній карті позначити кордони Скіфії, розселення племен, назви місцевостей, річок, морів які описує Геродот.

4. Позначити на контурній карті річки, моря, населені пункти України, які описав Г. Л. де Боплан.

5. Запропоновані теми рефератів:

– Заселення території України

– Степові народи на території України (кіммерійці, скіфи, сармати)

– «Історія» Геродота як джерело історичної географії. Походження твору, його структура, характер. Опис місцевостей та їх назви. Етнічна географія Скіфії

– Розселення слав'янських племен на території України. Розміщення східнослов'янських племінних союзів напередодні утворення Давньоруської держави

– Географія розміщення населення Київської Русі

– «Опис України» Гійома Левассера де Боплана як джерело історичної географії. Г.Л. де Боплан – картограф України. Думки щодо вірогідності запропонованого матеріалу:

а) «Опис України» Г. Боплана: походження твору, характеристика тексту, комплекс карт

б) Характеристика природи України у творі Г. Боплана «Опис України».

в) Зображення Г. Бопланом трьох основних річок України: Дніпра, Південного Бугу, Дністра. Дніпровські пороги за Бопланом

г) Характеристика населення, господарства, матеріальної та духовної культури за «Описом України» Г. Боплана

д) Природно-географічний опис Криму та міст півострова Г. Бопланом

До теми: *Історична географія України XIX – початку XX ст.*

1. Підготувати доповідь: «Історія формування ландшафтів України. Вплив господарської діяльності людини на ландшафти України протягом історичного часу».

2. Продовжить складання термінологічного словника. Дайте визначення таких термінів: місто, дитинець, село, торгівля, ремесло, господарство, фільварк, «подимщина», «поголовщина», «серебщина», «партачі», цех, чумаки, мануфактура, гайдамащина, ярмарки, чинш, зимівники, хутір, чумакування,

колонізація, сапети, уходництво, чайка, адміністративно-територіальний устрій, Універсал, історико-географічне районування.

3. Позначити на контурній карті: розміщення східнослов'янських племен у 2-й пол. I тис. н.е.; стрілками напрямки розселення слов'ян у V–VIII ст.; шляхи «із варяг у греки», «солоний» та «залізний»; де ці шляхи пересікалися.

4. Позначити на контурній карті територію Київської Русі за правління князя на вибір.

5. На контурній карті позначте територію України, захоплену іноземними державами (2 пол. XIV–XVII ст.).

6. На контурній карті позначте території України – козацької держави; території, які залишалися під владою Туреччини, Молдови, Угорщини тощо (XVII ст.).

7. На контурній карті позначте території розселення українців наприкінці XVIII ст. у складі інших держав.

8. Позначте на контурній карті територію України у складі інших держав кінця XIX – поч. XX ст.

9. Запропоновані теми рефератів:

– Історико-географічні умови виникнення та формування території Давньоруської держави

– Монголо-татарська навала та її вплив на чисельність і склад населення руських князівств

– Географія господарства та шляхи сполучення Галицько-Волинського князівства

– Географічний фактор та етнічна територія української народності

– Національно-визвольна війна українського народу XVI–XVII ст.

– Соціальна структура населення українських земель у складі Великого князівства Литовського, Королівства Польського (взаємовідносини соціальних груп, зміна їх складу і кількості в залежності від географічних умов)

– Українці у складі Російської імперії, Австрійської монархії та Польщі наприкінці XVIII ст.

– Географія народних рухів в Україні у XVIII ст.

– Географія Січей (Хортиця, Базавлуцький острів, Томаківське укріплення, Микитівська Січ, Олешківська Січ, Нова Січ, Чортомлицька Січ)

– Промисловий переворот в Україні у 2-й пол. XIX – на поч. XX ст.

– Формування головних промислових районів України

До теми: Географічні аспекти новітньої історії України 1917-1991 рр.

Історична географія України початку XXI ст.

1. Підготувати доповідь: «Українська національна державність: територіальний аспект».

2. Позначити на контурній карті:

– кордони Української Народної Республіки (УНР) за III, IV Універсалами;

– межі адміністративних округів УРСР за станом на 1929 р.;

– адміністративно-територіальний поділ УРСР за станом на 1939р.;

– зміни у адміністративно-територіальному поділі УРСР 1940–1953 рр.;

- адміністративно-територіальний поділ УРСР за станом на 1954 р.;
- зміни у адміністративно-територіальному поділі УРСР 1958–1991рр.;
- адміністративно-територіальний поділ УРСР за станом на 2014 р.

3. Запропоновані теми рефератів:

- Політична географія України в радянський період. Воз'єднання українських земель в єдиній державі (1918–1946 рр.)
- Зростання міст і міського населення в радянській Україні
- Географія основних галузей промисловості в 40–80-х рр. ХХ ст.
- Географія транспорту в 40–80-х рр. ХХ ст.
- Розміщення культурних і наукових центрів, розміщення мережі навчальних закладів України в другій пол. ХХ ст.
- Міграції населення України в 20–30-ті рр. та 50–80-ті рр. ХХ ст.
- Чисельність, розміщення, національний склад населення України в умовах незалежності
- Географія господарства України в умовах незалежності
- Географія зовнішньоекономічних зв'язків України на сучасному етапі
- Історичні аспекти формування державних кордонів

До теми: *Регіональний історико-географічний аналіз (в межах Чернігівської області)*

1. Позначити на контурній карті кордони Чернігівського князівства, Чернігівського воєводства, Чернігівського полку, Чернігівського намісництва, Чернігівської губернії, Чернігівської області за станом на 1932 р.

2. Позначити на контурній карті сучасний адміністративно-територіальний поділ Чернігівської області,

3. Позначити на контурній карті *історико-географічне* районування території України.

4. Запропоновані теми рефератів:

- Динаміка населення Чернігівщини: чисельність, склад, густота та міграційні процеси
- Характеристика основних галузей промисловості Чернігівської області ХХ-ХХІ ст.
- Рекреаційні ресурси Чернігівщини
- Характеристика закладів освіти Чернігівської області
- Загальна історико-географічна характеристика Чернігівської області
- Топоніми Чернігівської області

Форми контролю навчальних досягнень

(поточний та підсумковий)

Поточне тестування та самостійна робота										Сума
Види навчальної роботи	Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2					Змістовий модуль 3		100
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T10	
Лекції	1	1	1	1	1	1	-	1	1+1	9
Семінари	3+3		-	-	-	-	3	-	3+3+3	18

Практичні завдання	5				5		7+7+7	31
Інд. робота								7
СРС	5	12				3		20
МКР	6	9						15

Методичне забезпечення

1. Навчальна програма дисципліни.
2. Силабус
2. Робоча навчальна програма дисципліни.
3. Тематичні плани лекційних і семінарських занять.
4. Конспект лекцій з дисципліни.
5. Навчальні посібники з дисципліни.
6. Перелік питань до МКР, тестові завдання.
7. Перелік питань для самостійної роботи студентів. Методичні рекомендації та побажання, що забезпечують самостійну роботу студентів.
8. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література:

1. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. М. : Мысль, 1982. 334 с.
2. Берлянт А. М. Карта рассказывает: Пособие для учителей. М. : Просвещение, 1978. 144 с.
3. Боплан Г. Л., де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Відп. ред. В.А. Смолій. К. : Наукова думка, 1990. 254 с.
4. Географічне середовище та етнічна територія української народності. Населення // Українська народність. Нариси соціально-економічної історії. К., 1990.
5. Географічний фактор в історичному процесі: Збірник наукових праць / Відпов. ред. В. П. Шевченко. К. : Наукова думка, 1990. 178 с.
6. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли. СПб. : Кристалл, 2001. 642 с.
7. Жекулін В. С. Историческая география: предмет и методы. Ленинград : Наука, 1982. 224 с.
8. Історія міст і сіл Укр. РСР. Чернігівська область. К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. 697 с.
9. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. К. : Либідь, 2002. 485 с.
10. Історичне картознавство України: Збірник наукових праць / Ред. кол. Я. Дашкевич, П. Сохань, О. Шаблій та ін. Львів – Київ – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2004. 516 с.

11. Кулаковський П. Чернігівщина на картах Боплана // Сіверянський літопис. 2003. № 1. С. 9–16.
12. Левенко-Симоненко В. Чернігівська область: Географічний нарис / В. Левенко-Симоненко. К., 1958.
13. Лисенко М. Повстання Чернігівського полку. К. : Рад. школа, 1956. 104 с.
14. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів : Світ, 1999. 352 с.
15. Максаковский В. П. Историческая география мира: Учебное пособие для вузов. М. : Экопрос, 1999. 584 с.
16. Рудницький С. Політична географія України // Упоряд. і авт. передм. П. Штойко. Львів, 1998. 280 с.
17. Русов А. Описание Черниговской губернии. Т. I–II. Чернигов, 1898. 378 с.; 1899. 327 с.
18. Сапон В. Чернігів древній і сучасний. 2-е видання. Чернігів : РВК Деснянська правда, 2006. 64 с.
19. Сіментов Ю., Яцура М. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини. К. : Рад. школа, 1968. 170 с.
20. Чернігівська область: географічний нарис / В. Д. Симоненко; відп. ред. О. Т. Діброва. К. : Рад. школа, 1958. 110 с.
21. Чернігівська область: Економічно-географічна характеристика / За ред. О. І. Дериколенко, М. Д. Пістуна, Ф. М. Мачихіна, С. І. Іщука. К. : Вища школа, 1975. 175 с.
22. Чернігівська область: короткий статистично-економічний довідник 1932 р. / Державна планова комісія УСРР. Чернігів : Б. и., 1932. 116 с.
23. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство: Навчальний посібник. К. : КНТ, 2008. 296 с.
24. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание 1786 г. Чернигов, 1851.
25. Яцунский В. К. Историческая география. История ее возникновения и развития в XIV–XVIII веках. М. : АН СССР, 1955. 333 с.
26. Яцура М. Чернігів. К. : Рад. школа, 1958. 136 с.

Допоміжна література

1. Алексеев В. П., Першиц А. И. История первобытного общества: Учебник для вузов. М. : Высшая школа, 1990. 351 с.
2. Дашкевич Я. Бібліографічна бопланіана // Боплан і Україна: Збірник наукових праць. Львів, 1998. С. 294–317.
3. Дробижев В. В., Ковальченко И. Д., Муравьев А. В. Историческая география СССР. М. : Высшая школа, 1973. 320 с.
4. Зайцева М. В. Историческая география России: Учебное пособие для студентов. Саратов : Саратов, 2006. 204 с.
5. Река В. Стоїть село – невесело: Чернігівщину час оголошувати зоною демографічної катастрофи // Робітничка газета. 2006. 14 березня.
6. Селян помирає більше: Сумна статистика / Підгот. О. Луценко за матеріалами голов. управ. статистики у Чернігівській області // Деснянська правда. 2006. 2 грудня.

7. Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. Вип.7 / Редкол.: О. Б. Коваленко (гол.), С. Л. Лаєвський та інші. Чернігів, 2006.
8. Стежеринський А. Чернігівщина втратила через міграцію понад дві з половиною тисячі мешканців // Чернігівські відомості. 2006. 22 березня.

Інтернет-ресурси / Інформаційні ресурси

1. Дмитрієнко М. Проблеми історичної географії у висвітленні праць відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України (1994–2003 рр.) // Історико-географічні дослідження в Україні. К. : Інститут історії України НАН України, 2004. Вип.7. Режим доступу до статті : [//http:// history. org. ua](http://history.org.ua).
2. Зміни ландшафтів України за історичний час. Режим доступу : [pidruchniki.ws>15660721/geografiya/zmini...ukrayini](http://pidruchniki.ws/15660721/geografiya/zmini...ukrayini)
3. Історична географія в науковій спадщині Володимира Антоновича. Режим доступу : [vuzlib.com>content/view/1735/52](http://vuzlib.com/content/view/1735/52)
4. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». Режим доступу : [lib.chdu.edu/ua>pdf/historyarchive/29/25.pdf](http://lib.chdu.edu.ua/pdf/historyarchive/29/25.pdf).
5. Історичні виміри української географії: Олег Шаблій. Режим доступу : [geografica.net.ua>Статті>ukrajinskoji_geografiji](http://geografica.net.ua/Статті/ukrajinskoji_geografiji)
6. Карта Чернігівської області. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://freemap.com.ua/>
7. Овдієно П. П. Історична географія. Режим доступу : [twirpx.com>File>397404](http://twirpx.com/File/397404)
8. Українські історичні землі. Режим доступу : [books.br.com.ua>10762](http://books.br.com.ua/10762)